

DESPRE NOTELE MARGINALE DIN CARTEA IEȘIREA DIN MANUSCRISUL DE LUCRU (MS.70 B.A.R.) AL TRADUCERII BIBLIEI DE LA BLAJ (1795)

Ana CATANĂ-SPENCHIU & Maria MORUZ

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași,
Institutul de Cercetări Interdisciplinare, Departamentul de Științe Socio-Umane
“Alexandru Ioan Cuza” University of Iași,
Institute for Interdisciplinary Research, Social Sciences and Humanities Research Department
Personal e-mail: anaspenchiu@gmail.com; mhusarciuc@gmail.com

ABOUT THE MARGINAL NOTES IN THE BOOK EXODUS FROM THE WORKING MANUSCRIPT (MS.70 B.A.R.)
OF THE TRANSLATION OF THE BLAJ BIBLE (1795)

Abstract: The biblical translation made by Samuil Micu, known as the Blaj Bible (1795), has an impressive number of notes. Originally written on the edge of the text or overwritten, the glosses made by the scholar reflect his work site. A significant number of them in the working manuscript (MS.70, B.A.R.) managed to find their place in the secondary version copied for printing (MS.111 B.A.R.) and later in the printed form. Samuil Micu relies in his approach on the model offered by the Bucharest Bible (1688), on the Septuagint in the edition of Lambert Bos (1709), the source text of his translation, as well as on other texts consulted to elucidate some translation difficulties. We aim to follow, as far as possible, through a comparison of the second biblical book, the Exodus, from the two texts (MS.70) and the printed form (B1795) the way in which the notes written in the original form of the text can be found in the printed version, taking into account the revisions from the transcribed manuscript (MS.111).

Keywords: glosses, biblical text, manuscripts, translation, Samuil Micu, Exodus

Citation suggestion: Catană-Spenchiu, Ana, and Maria Moruz. “Despre notele marginale din cartea Ieșirea din manuscrisul de lucru (ms.70 B.A.R.) al traducerii Bibliei de la Blaj (1795).” *Transilvania*, no. 4 (2022): 75-82.
<https://doi.org/10.51391/trva.2022.04.08>.

1. Preliminarii

Este bine cunoscut în studiile de specialitate dedicate traducerii și editării *Sfintei Scripturi* parcursul istoric al traducerii *Bibliei de la Blaj* (1795). Editarea în 2000 a acestui text, precum și studiile premergătoare semnate de Ioan Chindriș¹, Eugen Pavel² și Niculina Iacob³ au dus la o cercetare aprofundată cu rezultate însemnate asupra acestui text. Motivată să înfățișeze o versiune calitativ superioară celei inițiale, reprezentată de prima traducere integrală a *Sfintei Scripturi*, *Biblia de la București* (1688), care a dominat spațiul românesc timp de 107 ani, Samuil Micu realizează prin eforturi semnificative o nouă traducere biblică. Acest text, cunoscut generic drept *Biblia de la Blaj* (1795) sau *Biblia* lui Micu, este o nouă traducere după un text-sursă grecesc, recunoscut de

Eugen Pavel și Ioan Chindriș în ediția din 1709⁴ a lui Lambert Bos. Cunoscut profesor de literatură greacă la Universitatea din Franeker, Lambert Bos realizează o ediție critică de autor, care are la bază textul din *Codicele Vatican*, versiunea lui Aquila din Sinope, redactată în secolul al II-lea d.Cr. și păstrată în Hexapla lui Origen. O altă sursă este versiunea lui Symmachus, utilizată și de Sfântul Ieronim în realizarea *Vulgatei*, varianta biblică a lui Theodotion și Hexapla.⁵ Deși Samuil Micu nu precizează în mod explicit textul-sursă grecesc pe care l-a avut drept model, Ioan Chindriș a reușit, prin mai multe comparații ale manuscriselor traducerii cu ediția lui Lambert Bos, să stabilească importante legături de filiație, locuri comune ale acestor texte. Traducătorul a mai examinat pentru versiunea sa și alte texte cum ar fi *Psaltirea* apărută la Blaj, în 1764 (reeditată în 1773, 1780 și 1786)⁶, iar o

glosă din Cartea Leviților, 6:31 arată consultarea de către Samuil Micu a unei surse slavone, identificată în ediția din 1663 a *Bibliei de la Ostrog*.⁷

Poziționarea atentă a gloselor cu trimitere la B1688 la finalul fiecărui capitol arată nevoia traducătorului de a se raporta permanent la această sursă. Samuil Micu pleacă în traducerea sa de la un inventar lexical, morfologic și sintactic deja existent, pe care îl valorifică în situațiile de traducere neclare. Din mărturiile directe pe care le avem de la Samuil Micu, din prefața B1795, intitulată *Cătră cetitoriu*, Samuil Micu mărturisește motivația, sursele și scopul traducerii sale: „Deci, având eu îndeletnicire, m-am îndemnat să mă apuc de atâta lucru și să îndreptez graiul Bibliei ceii mai dinainte românește tipărită, iară mai vârtos întru adevăr pociu să zic că mai ales Testamântul cel Vechiu mai mult de Nou de pre cel elinesc a celor șaptezeci de dascăli l-am tălmăcit” (B1795; *Cătră cetitoriu*). Vechii traducători ai textului biblic au optat, în funcție de context, pentru o traducere mai liberă sau mai literală, gradele de literalitate constând în adăugarea sau eliminarea unor elemente pentru a obține acuratețea informației semantice etc.⁸

Această dificultate a transpunerii textului biblic dintr-o limbă în alta este semnalată și de cărturarul ardelean în aceeași carte introductivă: „că foarte anevoie easte luminat și chiiar înțeles de pre o limbă a tălmăci pre altă limbă, nici un cuvânt adăogând și țind idiotismii limbii ceii dintâiu, că fieștecare limbă are osibiți ai săi idiotismii” (B1795; *Cătră cetitoriu*). Nu există o modalitate unică de traducere a unui text, mai ales în cazul textului biblic, deoarece *Biblia* conține texte diferite din punct de vedere tipologic. Orice traducere completă reprezintă alegerea și actualizarea uneia din multele sale posibilități, cu inevitabila renunțare la altele. În această situație, Samuil Micu deține două opțiuni: fie de a alege soluții de traducere noi, fie de a prelua soluțiile de traducere deja existente din textul B1688. Metoda sa de lucru se încadrează perfect în linia începută de predecesorii săi, tehnica notelor marginale, a surselor multiple și a consultării mai multor versiuni pentru comparație nefiind străină traducătorului ardelean. Cu o experiență bogată de traducere, Samuil Micu își anunță încă de la început maniera de traducere la finalul precuvântării *Cătră cetitoriu*:

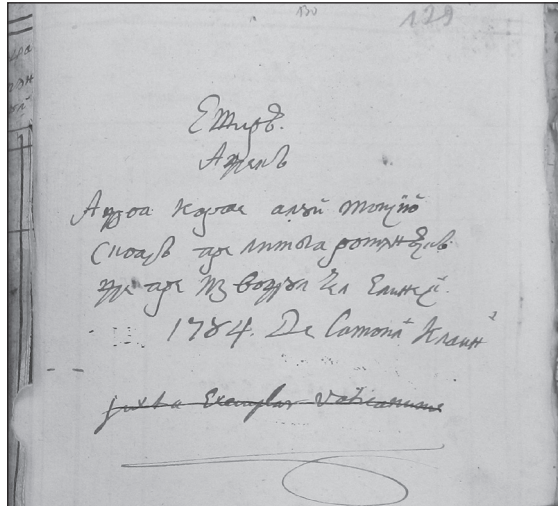
„Iară, o, iubite, cucearnice cetitoriu, am voit a-ți aduce aminte că doară și acum întru unele locuri ți se va părea întunecat graiul, ci pentru aceea să nu te smintești, nici sa te pripești a vinovați și a defăima lucrul, că întunecarea aceasta și dintru aceasta vine, că noi nici pentru mai luminat înțeles nu am vrut de la noi nici măcar un cuvânt cât de mic să băgăm în S. Scriptură, ci ne-au fost voia ca întru toate să rămâie întru curățeniia sa și întru tot adevărul său, după cum easte în cea elinească. Aceasta easte pricina întunecării întru unele locuri, că foarte anevoie easte luminat și chiiar înțeles de pre o limbă a tălmăci pre altă limbă, nici un cuvânt adăogând și țind idiotismii limbii ceii dintâiu, că fieștecare limbă are osibiți ai săi idiotismii” (B1795).

2. Scurtă descriere a manuscriselor premergătoare formei tipărite a *Bibliei de la Blaj* (1795)

Biblioteca Academiei Române, Filiala din Cluj-Napoca, are în custodie atât manuscrisele traducerii B1795, cât și exemplare ale textului tipărit. Ioan Chindriș a urmărit din punct de vedere istoric parcursul dificil al traducerii și tipăririi B1795, demonstrând în studiul⁹ care prefațează ediția modernă faptul că tipărirea a avut loc între 1 noiembrie 1793 și 15 noiembrie 1795. După o atentă comparație a mai multor exemplare, cercetătorul a constatat că există diferențe în cazul unor porțiuni de text.¹⁰ Sunt cunoscute mai multe „trasuri” tipografice. Exemplarul Bizău, cu un aspect mai curat și neuzat, este cel după care a fost făcută și transcrierea textului B1795, fiind cel din posesia părintelui Ioan Bizău, preot slujitor la Catedrala Ortodoxă din Cluj-Napoca. Un alt exemplar a fost identificat la Biblioteca Județeană „Octavian Goga” din Cluj-Napoca, iar în custodia B.A.R. Cluj se află un al treilea exemplar (cota C.R.V.2), exemplarul Blaj, din fondul de carte de la Blaj. După o comparație atentă a celor trei exemplare cunoscute, cercetătorul demonstrează că primul text (Bizău) „ar face parte dintr-un tiraj mai îngrijit”.¹¹ Samuil Micu se decide să traducă Biblia din anul 1783, pe vremea când era prefect la Colegiul Sf. Barbara din Viena, după cum reiese din protograful traducerii MS.70, de exemplu cartea Ieșirii, Leviții, Cartea Numerilor și A doua Leage au fost încheiate în 18 decembrie 1784. După unele tentative de a tipări traducerea pe cont propriu¹², după critica adusă de episcopul greco-catolic Moise Dragoș¹³ și încercările de a beneficia de ajutor din partea episcopului ortodox de la Sibiu, Gherasim Adamovici, Samuil Micu cedează drepturile asupra textului său în urma unor presiuni făcute de Ioan Bob, pentru suma de 600 de florini.¹⁴

Tot la Biblioteca Academiei Române, Filiala din Cluj-Napoca, sunt păstrate varianta de lucru a traducătorului ardelean și manuscrisul corectat și adăugit care a fost pregătit pentru tipar.¹⁵ Această ultimă formă a textului, vizibil îmbunătățită, se găsește în 4 manuscrise (ms.rom. 111, 115, 63 și 112), pe care Samuil Micu l-a copiat pentru tipar. Din protograful traducerii Vechiului Testament, se poate afla chiar din însemnările traducătorului începutul traducerii textului biblic. Cartea Facerii a fost începută în 1783 și încheiată în ianuarie 1784, Cartea Ieșirii, Leviții, Cartea Numerilor și A doao Leage fiind finalizate în 18 decembrie 1784. Există însemnări că ar fi început traducerea în martie 1785 pentru Cartea întâi a împăraților, iar Cartea a doua a împăraților fiind terminată în 26 iulie 1785. Manuscrisele 70, 71, 64 și 92 reprezintă o primă variantă a traducerii, care reflectă cel mai bine pașii urmați de traducător, opțiunile sale și textele pe care s-a sprijinit în traducere.

MS.rom.70 deține pe prima pagină informații scrise de Samuil Micu referitoare la începuturile traducerii: „Cartea Facerii. Scoasă pre românie și scrisă după izvodul cel grecesc a celor șaptezăci de dascăli. Secundum exemplar Vaticanum Romae editum. Samoil Clain. 1783” (MS.rom.70, f. 1^r).

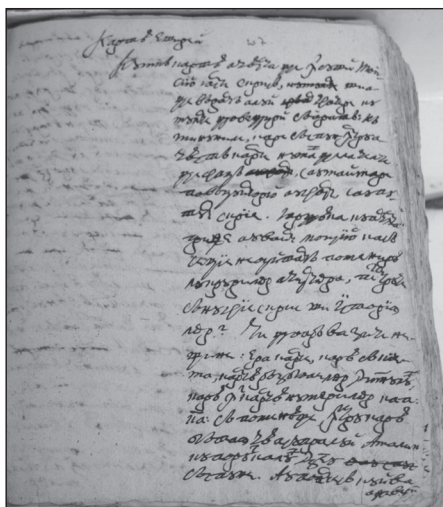
Fragment din MS.70 (B.A.R.), f.129^r

Cuprinzând cărțile biblice Facerea (f. 3^r-129^v) și Ieșirea (f. 131^r-221^r), Ms.rom.70 are 221 de file (442 de pagini) păstrate în întregime, cu excepția unor file (f. 17-20). Acestea sunt tăiate și rupte, deteriorarea lor făcând imposibilă lectura textului, iar f. 147^r este pătată pe o porțiune de text. Manuscrisul este scris cu cerneală neagră, textul poziționat pe o singură coloană cu aliniată la stânga și la dreapta, cu foarte multe note marginale, trimiteri biblice, ștersături, tăieturi, rectificări. În unele situații, fiind limitat de spațiul paginii, traducătorul a scris pe verticală notele marginale (f. 27^r, f. 44^v, f. 109^v, f. 120^v, f. 191^r).

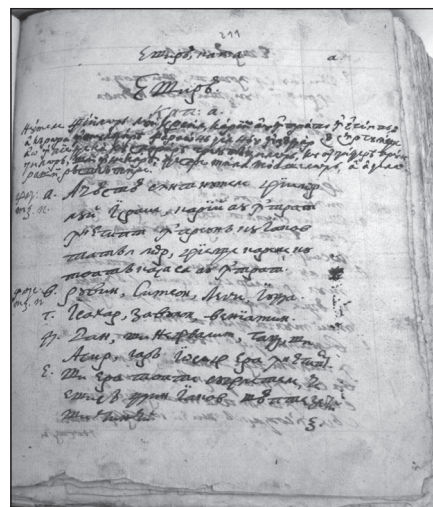
Ms.rom.71 este similar celorlalte manuscrise. Acestea sunt legate în carton, cu piele la colțuri și în cotor, având titlul: *Vechiul Testament: Preoția sau Cartea Levitilor, Numeri, Deuteronom sau a Doua Leage*, titlul pe cotor *LIBER III.IV.V*. Lipsesc paginile rupte ca în cazul Ms.rom.70. În 254 de file, textul este păstrat în întregime, scris cu cerneală neagră, fără pagini deteriorate, cu mai puține ștersături și tăieturi, fiind poziționat pe o singură coloană, cu aliniată la stânga și la dreapta. Fiecare carte biblică are o foaie de gardă cu titlul,

anul începerii traducerii și traducătorul, Samuil Clain de la Sad. *Cărțile împăraților* se află în Ms.rom.64, 1785, cu 196 de file, textul este scris cu negru, pe o singură coloană, cu multe note marginale. Două file sunt albe (f. 1^r și 72^v). Ms.rom.92, scris la Blaj, 1770-1780, are 199 de file, același tip de scriere fără ornamente. Pe cotor este imprimat *Variorum Tomus II*. Manuscrisul cuprinde traducerea biblică, dar și unele predici. Samuil Micu semnează de la f. 3^r-146^v, iar Ștefan Pop între f. 147^r-154^r, 175^r-196^r. Biblioteca Academiei Române, Filiala din Cluj-Napoca, păstrează și manuscrisul corectat și adăugit care a fost pregătit pentru tipar. Vizibil îmbunătățit, textul este reunit în 4 manuscrise (ms.rom. 111, 115, 63 și 112), pe care Samuil Micu l-a copiat pentru tipar.

Primul dintre acestea, ms.rom.111 are 834 file (1668 pagini) și cuprinde: Facerea (f. 2^r-206^v); text introductiv la Facere (f. 207^r-210^v); Ieșirea (f. 211-368^v); text introductiv la Leviți (f. 369); Leviticul (f. 270^r-491^v); text introductiv la Numeri (f.492); Numerii (f. 493^r-674^v); text introductiv la Deuteronom (f. 676^r-677^v); Deuteronomul (f. 678^r-832^v).

MS.111 (B.A.R.), f. 207^r

MS.111 (B.A.R.), f. 211^r

Scris cu cerneală neagră, poziționat pe o singură coloană, mult mai îngrijit, cu mai puține tăieturi și corecturi, textul prezintă pe unele pagini completări sau adăugiri. Pentru unele situații, sunt inserate pe verticală unele completări. Interesante sunt și rezumatele pe capitole. Din această variantă manuscrisă lipsesc cărțile de la Iosua la Isaia, mult mai puține decât în varianta de lucru. În cazul manuscriselor pregătite pentru tipar, se pot identifica rezumate și introduceri. Apariția acestor elemente paratextuale se poate explica prin dorința celui care a susținut tipărirea *Bibliei* de la Blaj, și anume episcopul Ioan Bob. Dimitrie Căian pare să fie cel care a făcut rezumatele pe capitole.¹⁶

Ms.rom.115, de 850 file (1700 de pagini), cuprinde: Ieremia (f. 2^v-150^r); Plângerea lui Ieremia (f. 150^v-164^v); Iezechiel (f. 165^r-263^r); Daniil (f. 264-297^r); Ozeia (f. 298^r, 305^r-319^r); Ioil (f. 301^r, 319^r-324^r); Amos (f. 303^v, 324^r-334^v); Obadia („Avdiu”; f. 334-337^r); Iona (f. 339^r-343^r); Miheia (f. 334^r, 348^r-355^r); Naum (f. 346^r, 355^r-358^r); Avacum (f. 358^v-365^v); Sofonie (f. 366^v, 369^r-372^r); Agheu (f. 372^v-375^v); Zaharia (f. 375^v-392^r); Maleahi (f. 392^v-398^r); text introductiv la „Apocrifă” (f. 400^r-402^r); Tobit (f. 404^r-427^r); Iudit (f. 428^r-459^r); Baruh (f. 460^r-473^r); Ieremia (f. 473^v-479^v); Cântarea celor trei tineri (f. 483^r-487^r); 3 Ezdra (f. 488-524^r); Înțelepciunea lui Solomon (f. 525-551^r); Isus Sirah (f. 552-651^r); Susana (f. 652^r-656^r); Bel și Balaurul (f. 656^r-658^r); 1 Macabei (f. 659^r-718^r); 2 Macabei (f. 718^v-765^r); 3 Macabei (f. 765-786^v); „Cartea lui Iosip” (f. 787); Însemnarea apostolilor și evangheliilor (f. 788^r-794^r); Erata (f. 795^r-799^r); titlul *Bibliei* (f. 800^r); Cătră cetitoriu (f. 801^r-805^v); text introductiv la *Facere* (f. 849^r-850^r).¹⁷

Ms.rom.63 are 384 file (768 pagini), cuprinzând: Faptele apostolilor (f. 1^r-119^r); Cuvânt înainte în cărțile S. Pavel Apostol (f. 120^r-121^r); Romani (f. 123^r-159^r); 1 Corinteni (f. 161^r-196^r); introduceri la 2 Corinteni, Galateni, Efeseni, Coloseni (f. 199^r-206^r); 2 Corinteni (f. 207^r-250^r); Galateni (f. 227^r-238^r); Efeseni (f. 238^v-250^v); Filipeni (f. 251^r-259^r); Coloseni (f. 260^r-267^r); 2 Tesaloniceni (f. 268^r-280^r; 1 Tesaloniceni lipsește); 1 Timotei (f. 281^r-291^r); 2 Timotei (f. 292^r-299^r); Tit (f. 300^r-304^r); Filimon (f. 305^r-307^r); Evrei (f. 308^v-309^v, 314^r-339^r); Iacob (f. 310^r-311^r; 340, 341^r-348^r); 1 Petru (f. 349^r-352^r); 2 Petru (f. 341^r-367^r); Ioan (f. 368^r-379^r); 2 Ioan (380); 3 Ioan (f. 381); Iuda (f. 382^r-384^r).¹⁸

Ms.rom.112 are 271 file (542 pagini), conținând cărțile biblice: Matei (f. 1^r-34^v); Marcu (f. 35-84); Luca (f. 86-170^r); Ioan (f. 175^r-234^r); Apocalipsul (f. 235^r-271^r).

2. Comparație între MS.70, MS.111 și varianta tipărită. Analiză asupra cărții biblice *Ieșirea*

Comparând manuscrisul de lucru (MS.70) cu MS.111 (varianta copiată pentru tipar) și apoi cu textul tipărit (B1795) am observat unele modificări textuale, trimiteri către alte texte, variante secundare de traducere, omisiuni, interpolări, glose scrise marginal sau în subsolul paginii, care prin strânsa relaționare cu opțiunile textuale fac posibilă înțelegerea imaginii din spatele variantei finale din textul tipărit.

MS.70 reprezintă manuscrisul de bază pentru comparație,

acesta fiind cel mai apropiat cronologic de opțiunile inițiale ale traducătorului, revizuirea (MS.111) făcând posibilă o imagine asupra textului mai apropiată de forma tipărită, deși și la acest nivel pot fi identificate unele modificări. Toate corecturile, semnele și tăieturile oferă informații prețioase despre procesul dificil de traducere și despre modul în care Samuil Micu s-a raportat în special la vechea traducere biblică românească de la 1688. Elementele paratextuale, prezente pe tot parcursul atelierului de lucru, atrag atenția asupra contextelor dificile de traducere, asupra problemelor lexicale sau sintactice asupra cărora traducătorul a zăbovit în demersul său. Forma primă a traducerii reflectă, prin numărul extrem de mare de glose marginale, suprascrieri, comentarii și tăieturi, specifice unui atelier de traducere, provocările impuse de limitările lexicale și ale tipului de text pe care îl dorea tradus. Nu există o consecvență sau o sistematizare a notelor în cazul manuscrisului prim (MS.70), spre deosebire de varianta pregătită în vederea tipării (MS.111), mai apropiată de tipăritură, prezentând organizare la nivelul notelor în subsolul paginii, cu puține tăieturi și suprascrieri. Această comparație asupra cărții *Ieșirea* a celor două versiuni premergătoare tipării ne permit să observăm asemănările, diferențele și în special completările care ajung sau nu din MS.70 până la forma tipărită.

Cantitatea mare de situații asupra cărora a zăbovit traducătorul din această carte biblică ne-a determinat să selectăm și să sistematizăm adnotările marginale în funcție de conținutul lor și să semnalăm anumite contexte de traducere care prezintă ambiguitate sau sunt marcate diferit în imensul material glosat de traducător. Unele opțiuni de traducere au supraviețuit datorită paratextului din MS.70 și MS.111, fapt pentru care vom încerca o sistematizare a notelor marginale¹⁹ și vom expune un număr suficient de probleme cu care s-a confruntat Samuil Micu, oferind astfel o imagine asupra etapelor de lucru până la definitivarea traducerii. Numărul de modificări inventariate la nivelul cărții *Ieșirea* este de ordinul sutelor, fapt care ne-a determinat să alegem pentru această lucrare cele mai interesante situații sub aspect traductologic, rupându-le în trei categorii, după cum urmează:

2.1. Traducerea din B1688 este preluată în manuscrisul de lucru (MS.70), dar nu și în B1795.

(1.) **Iș. 4:20**

B1688, MS.45: *îi sui pe trăgători;*

MS.4389: *și-i puse pre mǎgari;*

MS.70: *i-au suit pre ei pre dobitoacele sale;* substantivul *dobitoacele* este marcat cu cinci vrahii, marginal opțiunea *trăgătorii*.

MS.111: *i-au pus pre ei pre asinii;*

B1795: *i-au pus pre asinii săi;*

(2.) **Iș. 5:10.**

B1688: *îi grăbiia;*

MS.45: *sîrguia;*

MS.4389: *se siliia;*

MS.70: și îi grăbea; tăiat și suprascris îi silea;
MS.111: îi silea;
B1795: îi silea;

(3.) **Iș. 12:46**

B1688: într-o casă să va mânca, nu se va lăsa den cărnuri pre dimineață; să nu scoateți den casă den cărnuri afară;

MS.45: întru o casă să va mânca. Să nu lăsați den cărnuri pre dimineață, să nu scoateți den casă den cărnuri afară;

MS.4389: într-o casă să se mănînce. Iar de va rămînea carne până dimineața, să nu scoateț carnea afară den casă;

MS.70: într-o casă să va mânca, nu să va lăsa din cărnuri din casă din cărnuri afară;

MS.111: Într-o casă să va mânca (d) și să nu scoateți din cărnuri afară din casă; 46 (d) Bibl. român. Are: într-o casă să va mânca, nu să va lăsa din cărnuri pre dimineață, și să nu scoateți din cărnuri afară din casă;

B1795: Într-o casă să va mânca (d) și să nu scoateți din cărnuri afară din casă; 46 (d) Bibl. român. Are: într-o casă să va mânca, nu să va lăsa din cărnuri pre dimineață, și să nu scoateți din

cărnuri afară din casă;

(4.) **Iș. 16:36**

B1688: Iară gomor, a zecea a trei vèdre era;

MS.45: Iar gomor, a dzêcea a trei vèdre era;

MS.4389: Iar gomorul iaste a zêcea parte den trei vèdre;

MS.70: Iară gomor (era a suprascris) zecea a trei veadre (tăiat și suprascris parte din trei măsuri, notat marginal unei măsuri jidovești, carea să chema ifi.).

MS.111: Gomor era a zecea parte a unei măsuri jidovești, carea să chema ifi. Osibite sînt aceale măsuri de ale noastre.

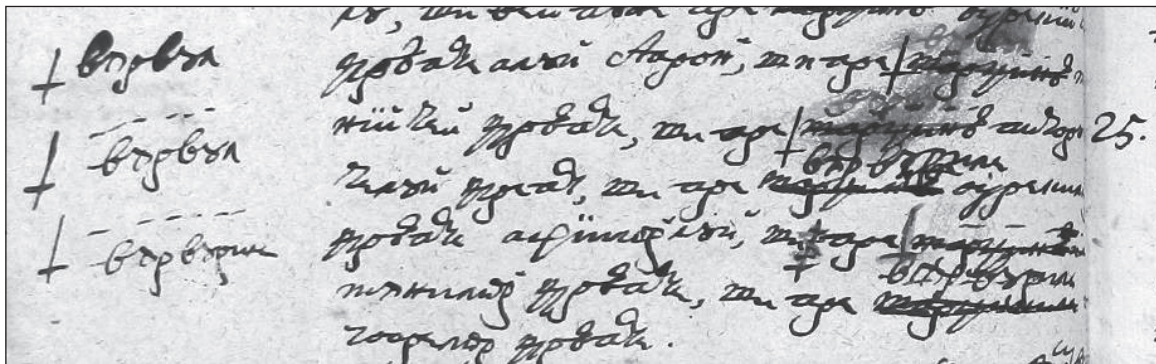
B1795: Iară gomor era a zecea parte din trei măsuri (a). 36. (a) Gomor era a zecea parte a unei măsuri jidovești, carea să chema ifi. Osibite sânt aceale măsuri de ale noastre.

(5.) **Iș. 29:20**

B1688, MS.45, MS.4389: marginea, marginea, marginile; MS.70: marginea, tăiat în cele 3 contexte, marcat cu vrahii și o cruce, marginal scris: vîrvul, vîrvul, vîrvurile;

MS.111: vîrvul, vîrvul, vîrvurile;

B1795: vîrvul, vîrvul, vîrvurile;

f. 195^v, MS.70, B.A.R. (fragment)

2.2. Traducerea din B1688 nu este preluată în MS.70, dar se regăsește în versiunea tipărită B1795.

(1.) **Iș. 2: 2/3**

B1688: în marginea gîrlei;

MS.45: în margine pîrgiur rîu

MS.4389: lîngă țârmurele rîului, în apă

MS.70: lîngă rîu; (opțiunea inițială din Ms.70 este tăiată cu o linie și suprascrisă forma lîngă rîu;

marginal este notat de pașură, marcat cu o cruce în text);

MS.111: în marginea gîrlui (suprascris);

B1795: l-au pus în marginea gârlii.

2.3. Chiar dacă apar diferențe față de B1688, în unele situații opțiunea de traducere din MS.70 este aceeași sau similară cu cea din MS. 4389.

(1.) **Iș. 3:16**

B1688, MS.45: cu socotință am socotit pre voi și cîte vă se-au întîmplat voao în Eghipet;

MS.4389: cu cercetare cercetai pre voi și cîte se-au întîmplat;

MS.70: cu socotință v-am socotit (în text); tăiat cu o linie și suprascris: cercetare v-am cercetat; marginal, notat: [am vazut].

MS.111: Cu cercetare v-am cercetat pre voi, și [am vazut]câte s-au întîmplat voao în Eghipet. [am vazut] este tăiat cu o linie și eliminat în tipăritură.

B1795: Cu cercetare v-am cercetat pre voi, și cîte s-au întîmplat voao în Eghipet.

(2.) **Iș. 4:6**

B1688: plină de bubele stricăciunii ca zăpada;

MS.45: plină de bubele stricăciunii ca omătul;

MS.4389: plină de stricăciune și albă ca zăpada;

MS.70: mâna lui ca zăpada, marginal notat și apoi tăiat: plină de stricăciune, de lepră. Suprascris este cuvîntul albă, care este ulterior tăiat.

MS.111: s-au făcut mâna lui (a) ca zăpada. Bibliia cea veachie are: plină de bubele stricăciunei.

B1795: Și i-au zis lui Domnul iarăși: „Bagă mâna ta în sinul tău!” Și au băgat mâna sa în sinul său și au scos mâna sa din sinul său și s-au făcut mâna lui (a) ca zăpada. Bibliia cea veachie are:

plină de bucele stricăciunei.

2.4. Situații în care opțiunea de traducere din B1795 și glosa care însoțește versetul sunt preluate din MS.111.

(1.) Iș. 2:14

B1688; MS.4389: *acest cuvânt*;

MS.45: *acesta cuvântu*;

MS.70: *vorba aceasta*, suprascris *lucrul acesta*, marginal marcat cu patru vrahii *lucrul acesta*.

MS.111: *lucrul acesta*; marcat în subsol printr-o notă, păstrată și în tipăritură (a) *Grece.: cuvântul*.

B1795: „*Oare cum s-au vădit (a) lucrul acesta?*” 14. (a) *Grece.: cuvântul*.

(2.) Iș. 6:3

B1688: *Domnul, nu l-am arătat*;

MS.45: *Domnul, și nu m-am arătat lor*;

MS.4389: *Domn <nu> m-am arătat lor*;

MS.70: *Domnul nu l-am arătat lor*;

MS.111: *Domnul (a) nu l-am arătat lor*; nota (a) *În jidovie, Ehova*

B1795: *Și numele meu, Dommul (a); 3. (a) În jidovie, Ehova*.

(3.) Iș. 12:11

B1688, MS.45: *pasha iaste a Domnului*;

MS.4389: *iaste pasha Domnului*;

MS.70: *că iaste paștile Domnului*;

MS.111: *paștile (a) Domnului. (a) Adecă: treacerea*;

B1795: *Că sânt paștile (a) Domnului. (a) Adecă: treacerea*.

(4.) Iș. 12:41

B1688, MS.45, MS.4389: *toată puterea Domnului*;

MS.70: *toată putearea Domnului*; marcat cu 4 vrahii, scris marginal *norodul*;

MS.111: *toată putearea, adecă tot norodul Domnului*;

B1795: *putearea (g) Domnului; (g) Adecă: tot norodul Domnului*.

(5.) Iș. 13:12

B1688: *den cirezi sau întru dobitoacele tale*;

MS.45: *de cerezi sau întru dobitoacele tale*;

MS.4389: *den turmele și den dobitoacele tale*;

MS.70: *cirezi*, marcat cu 4 vrahii, scris marginal *ciurzi, turme*;

MS.111: *Turme, cirezi, ciurzi, adecă din toate dobitoacele*.

B1795: *din turme (b), ori în dobitoacele; 12. (b) Turme, cirezi, ciurzi, adecă din toate dobitoacele*.

(6.) Iș. 22:11

B1688: *jurământul va fi de la Dumnezău întru mijlocul amîndurora (B1688)*;

SEPT.BOS: ὄρκος ἔσται τοῦ θεοῦ ἀνὰ μέσον ἀμφοτέρων ἧ μὴν μὴ αὐτὸν πεπονηρεῖσθαι καθ' ὅλης τῆς παρακαταθήκης τοῦ πλησίον καὶ οὕτως προσδέξεται ὁ κύριος αὐτοῦ καὶ οὐκ ἀποτείσει;

MS.70: *jurământul lui Dumnezeu întră amîndoi*; marginal notat: *vor jura înaintea lui Dumnezeu*, nota tăiată ulterior;

MS.111: *Va jura înaintea lui Dumnezeu (v) cum că el nu au făcut viclesug, 11. (v) Gre: jurământul lui Dumnezeu va fi întră amîndoi*;

B1795: *Va jura înaintea lui Dumnezeu (v) cum că el nu au făcut viclesug; 11. (v) Gre: jurământul lui Dumnezeu va fi întră amîndoi*.

2.5. Îndreptări ale traducerii în Ms.70

(1.) Iș. 8:14

B1688, MS.45, MS.4389: *și să împuțit*;

MS.70: *și s-au înmulțit pămîntul*, tăiat cu o linie și scris în continuare forma *s-au împuțit pămîntul*.

MS.111: *s-au împuțit pămîntul*

B1795: *Și le-au adunat pre eale clăi, clăi, și s-au împuțit pămîntul*.

Câteva observații asupra atelierului de traducere

Conținând completări, explicații, trimiteri către alte texte, interpolări, glosele semnaleză contextele cu cele mai importante modificări, care l-au provocat pe traducător prin dificultate sau prin dorința de a aduce în fața cititorului o variantă cât mai fidelă textului-sursă. Permanenta raportare a traducătorului ardelean la B1688 în MS.70 arată atenția acestuia de a nu se îndepărta de vechea traducere, raportarea la acest text în MS.111 fiind mult mai redusă. Nu de fiecare dată notele marginale sau suprascriderile redactate de traducător în varianta inițială sunt păstrate ca formă finală, acestea sunt de multe ori eliminate, considerate secundare ca importanță, utile pentru procesul traducerii. MS.70 este înțesat de semne care marchează anumite contexte mai importante. Astfel, printr-o cruce traducătorul marchează locurile unde lipsesc sau unde ar trebui introduse unele cuvinte. Vrahiile au rol mai mult în semnalarea unei corecții, a unei variante secundare de traducere sau trimiteri la sursa grecească. Pe tot parcursul textului din MS.70 sunt utilizate parantezele rotunde și pătrate, spre deosebire de varianta pregătită pentru tipar (MS.111), unde acestea sunt aproape eliminate, semnalând inserții sau variante secundare de traducere.

Suprascriderile, glosele și modificările din MS.70 nu sunt preluate întocmai, ele sunt rectificate până la forma tipărită. MS.111 este o variantă perfecționată a opțiunilor inițiale din MS.70, iar nu toate notele prezente în MS.111 sunt păstrate în forma tipărită. Există diferențe de numerotare a versetelor între MS.70 și MS.111, iar introducerea la cartea Ieșirea este prezentă numai în textul copiat în vederea tipăririi, nu și în MS.70.

MS.70 reflectă cel mai bine, prin numărul semnificativ de contexte semnalate de traducător, laboratorul său de traducere, făcând posibilă cunoașterea primelor opțiuni ale traducerii *Bibliei de la Blaj* (1795).

Sigle și abrevieri bibliografice

B1688 = *Biblia de la București* (1688), în seria *Monumenta linguae Dacoromanorum*, Pars II, *Exodus* (autorii volumului: Alexandru Andriescu, Vasile Arvinte, Ioan Caproșu, Corneliu Dimitriu, Elsa Lüder, Paul Miron, Mircea Roșian, Marietta Ujică *et alii*), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”,

1991.

B1795 = *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a ceii Noao, toate care s-au tălmăcit de pre limba elinească pre înțelesul limbii românești, acum întâiu s-au tipărit românește supt stăpînirea preainălțatului împărat a Romanilor Francisc al doilea, cu blagoslovenia mării sale prealuminatului și preasfințitului domnului domn Ioan Bob, vlădica Făgărașului [...]*, Blaj, 1795 [Ediție modernă: Roma, 2000].

Ms.63 = Ms.rom.63, de 384 file, Biblioteca Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca.

Ms.64 = Ms.rom.64, de 196 de file, cuprinde: însemnare de mâna lui Micu „577-786. N°.8. *Regum quantuor libri in impuro*” (foaia de gardă); titlu: *Cartea întâia a Împăraților, de pre cea elinească tălmăcită pre limba românească. De ieromonahul Samuil Clain de la Sad, în Mănăstirea Sfintei Troiță din Blajiu 1785 martie* (f. 1^r), Biblioteca Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca.

Ms.70 = Ms.rom.70, de 221 file, cuprinde titlul *Cartea Facerii. Scoasă pre românie și scrisă după izvodul cel grecesc a celor șaptezeci de dascăli. Secundum exemplar Vaticanum Romae. Samoil Clain. 1783*, Biblioteca Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca.

Ms.71 = Ms.rom.71, 254 file, cuprinde titlul: *Preoția sau cartea Leviților, acum de pre elinie scoasă pre românie de Samuil Clain de la Sad, 1784*, Biblioteca Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca.

Ms.92 = Ms.rom.92, de 199 file, cuprinde *Faptele Apostolilor* (f. 3^v-74^v), Biblioteca Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca.

Ms.111 = Ms.rom.111, de 834 file, Biblioteca Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca.

Ms.112 = Ms.rom.112, de 271 file, Biblioteca Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca.

Ms.115 = Ms.rom.115, de 850 file, Biblioteca Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca.

SEPT.BOS = *EH Palaia Diaqkhk kata tous EBdomhkonta. Vetus Testamentum ex versione Septuaginta interpretum. Secundum exemplar Vaticanum Romae editum, accuratissime denuo recognitum, una cum scholiis ejusdem editionis, variis manuscriptorum codicum veterumque exemplarium lectionibus, nec non fragmentis versionum Aquilae, Symachi Theodothionis. Summa cura edidit Lambertus Bos, L. Gr. in Acad. Franeq. Professor. Franequerae [...], MDCCIX.*

Note

1. Studiile introductive la *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a ceii Noao, care s-au tălmăcit de pre limba elinească pre înțelesul limbii românești* (...), Blaj, 1795. *Biblia de la Blaj* (1795), Ediție jubiliară, cu binecuvântarea Î.P.S. Lucian Mureșan, mitropolitul Bisericii Unite, coordonatorul ediției Ioan Chindriș (Roma: 2000); Ioan Chindriș, *Cultură și societate în contextul Școlii Ardelene* (Cluj: Editura Cartimpex, 2001), 304-351.
2. Eugen Pavel, *Între filologie și bibliofilie* (Cluj: Editura „Biblioteca Apostrof”, 2007), 93-153; Eugen Pavel, „Biblia lui Samuil Micu (1795). Modele și izvoare”, *Dacoromania* V-VI (2000-2001): 277-307.
3. Niculina Jacob, *Limbaajul biblic românesc (1640-1800)*, vol. II (Suceava: Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2001).
4. Un exemplar din această ediție se află la B.A.R. Cluj (cotele B 6709 și R 81820).
5. Chindriș, *Secolele Bibliei de la Blaj* (Roma: 2000), 55.

6. Pavel, *Între filologie și bibliofilie*, 119.
7. Pavel, *Un monument de limbă literară* (Roma: 2000), 6.
8. James Barr, *The Typology of Literalism in Ancient Biblical Translations* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979), 289.
9. *Secolele Bibliei de la Blaj*, în *Biblia, adevă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a ceii Noao, care s au tălmăcit de pre limba elinească pre înțălesul limbii românești (...)*, (Blaj: 1795). *Biblia de la Blaj* (1795), Ediție jubiliară, cu binecuvântarea Î.P.S. Lucian Mureșan, mitropolitul Bisericii Unite, coordonatorul ediției Ioan Chindriș (Roma: 2000).
10. Chindriș, *Secolele Bibliei de la Blaj*, 3.
11. *Ibid.*, 64.
12. Referitor la recenziile nefavorabile primite în încercarea de a tipări traducerea sa și dificultățile pentru obținerea de prenumeranți vezi Chindriș, *Secolele Bibliei de la Blaj*, 4-5.
13. *Ibid.*, 4.
14. *Ibid.*, 61.
15. Pentru o descriere a manuscriselor vezi Catană-Spenchiu, „*Biblia de la Blaj (1795) și manuscrisele traducerii lui Samuil Micu*”, *Philologica Jassyensia* XVI, nr. 2 (32) (2020): 61-77.
16. Chindriș, *Secolele Bibliei de la Blaj*, 62.
17. *Ibid.*, 52.
18. *Idem*, *ibidem*.
19. Pentru o sistematizare a gloselor B1795 vezi: Ana Catană-Spenchiu, „Tipuri de glose în Biblia de la Blaj”, în *Flores Philologiae, Omagiu profesorului Eugen Munteanu, la împlinirea vârstei de 60 de ani*, eds. Ana Catană-Spenchiu, Ioana Repciuc (Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013).

Bibliography

- Barr, James. *The Typology of Literalism in Ancient Biblical Translations*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979.
- Catană-Spenchiu, Ana. “*Biblia de la Blaj (1795) și manuscrisele traducerii lui Samuil Micu*” [The Blaj Bible (1795) and the Manuscripts of Samuil Micu’s Translation]. *Philologica Jassyensia* XVI, no. 2/32 (2020): 61-77.
- Catană-Spenchiu, Ana. “Tipuri de glose în Biblia de la Blaj” [Types of Glosses in the Blaj Bible]. In *Flores Philologiae, Omagiu profesorului Eugen Munteanu, la împlinirea vârstei de 60 de ani*, edited by Ana Catană-Spenchiu and Ioana Repciuc. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013.
- Chindriș, Ioan. “Secolele Bibliei de la Blaj” [The Centuries of the Blaj Bible]. In *Biblia, adevă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a ceii Noao (...)*, Blaj, 1795 [Roma: 2000].
- Chindriș, Ioan. *Crâmpeie din Școala Ardeleană* [Fragments from the Transylvanian School]. Cluj-Napoca: Editura DACIA XXI, 2010.
- Jacob, Niculina. *Limbajul biblic românesc (1640-1800)* [Romanian Biblical Language (1640-1800)], vol. II. Suceava: Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2001.
- Pavel, Eugen. “Un monument de limbă literară: Biblia lui Samuil Micu” [A Monument of Literary Language: Samuil Micu’s Bible]. In *Biblia, adevă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a ceii Noao (...)*, Blaj, 1795 [Roma: 2000].
- Pavel, Eugen. “Biblia lui Samuil Micu (1795). Modele și izvoare” [Samuil Micu’s Bible (1795). Models and Sources]. *Dacoromania* V-VI (2000-2001): 277-307.
- Pavel, Eugen. *Între filologie și bibliofilie* [Between Philology and Bibliophily]. Cluj: Editura „Biblioteca Apostrof”, 2007.